

УДК 821.161.2

DOI 10.18372/2786-823.1.17532

Яловега Роксолана Володимирівна,

старший викладач кафедри базових та спеціальних наук

Навчально-наукового інституту розвитку освіти,

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

roksolana_yalovega@ukr.net

ОЛЕНА ПЧІЛКА – МАЙСТЕР РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню різдвяних оповідань Олени Пчілки. На прикладах конкретних творів проаналізовано жанрові особливості творчого доробку письменниці. Виявлено, що сюжети для своїх творів бере із життя; досліджує моральні, психічні, а також соціальні проблеми, які хвилювали, хвилюють і завжди хвилюватимуть людей.*

***Ключові слова:** різдвяне оповідання, прийом «двоїстості», прозові твори.*

***Annotation.** The article is devoted to the study of the Christmas stories of Olena Pchilka. Genre features of the writer's creative work are analyzed on the examples of specific works. It was revealed that he takes the plots for his works from life; explores the moral, mental, and social issues that have troubled, are, and always will be.*

***Key words:** Christmas story, reception of «quality», prose works.*

Актуальність статті визначається недостатністю висвітлення теми, пов'язаної з вивченням постаті Олени Пчілки як майстрині різдвяного оповідання. Твори на різдвяну тематику письменниці малодосліджені, хоч саме Олена Пчілка найбільше розвивала цю тематику.

Мета статті – це спроба дати цілісну характеристику різдвяним оповіданням Олени Пчілки, осмислити місце мисткині в літературознавстві.

Олена Пчілка – видатна письменниця, публіцистка, перекладачка, мовознавець та літературознавець, фольклористка, журналістка ... і цей ряд можна продовжувати ще довго. Її творча спадщина – цікаве й неординарне явище в українському літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століть. Недаремно Іван Денисюк, відомий літературознавець, казав: *«Пчілчині оповідання та новели вносили в літературу те своєрідне, що могла написати тільки вона, те, що, зрештою, витримало іспит часу»* [1, с. 50]. Важко собі це припустити, та творчість письменниці, залишається поза пильною увагою дослідників, а отже вона потребує цілісного перевидання, нового прочитання й переосмислення.

Оповідання письменниці зображують атмосферу салону, а улюбленим засобом подачі матеріалу в неї була дискусія – вільна, вишукана, тонко грайлива. Однак у цю приємну дискусійну гру вривалися бентежні пекучі питання про народ, про його соціальні кривди. Забавно початі, химерно плетені, завжди інтригуючі сюжети завершувались парадоксальним поворотом, який вище товариство ставило впритул до соціальних проблем. І дивна річ виходить: про «буржуазність» цієї письменниці-поміщиці критика сказала багато необачних слів, та вона все одно у зображуваних конфліктах хати з двором завжди брала сторону хати, нехай конфлікт був настільки непримиренно ворожим, що селянин або вбивав поміщика-деспота, або палив його двір («Збентежена вечере»).

З-посеред усіх українських письменників Олена Пчілка найбільше розвивала жанр «різдвяних» чи «святкових» оповідань. Звернення до цього жанру авторка характеризує так: «Редактори мало сказати просили, благали мене прислати якесь різдвяне чи новорічне оповідання, і тим пояснюється те, що більшість з моїх оповідань або різдвяні або новорічні» [4, с. 32]. Справді, оповідання «Забавний вечір», «Чад», «Маскарад», «Три ялинки», «Збентежена вечере», «Сосонка» написано на новорічно-різдвяну тематику, яка є всебічно розроблена у творчості поетеси.

Характерними особливостями жанру святкового оповідання є

канонічність та схематичність.

Основна функція цього жанру – забавляти читача різноманітними святковими пригодами, які зазвичай мають щасливу кінцівку.

Сюжети для своїх оповідань письменниця черпала з життя і виникнення більшості цих оповідань йшло з народу за задумкою самої авторки.

В автобіографії Олена Пчілка писала, що в основі кожного її оповідання лежить якийсь реальний факт. «Таким чином «Забавний вечір», «Чад», «Маскарад» й інші твори відбили мої враження з життя провінціальної інтелігенції з часу перебування в Звягелі, Луцькому, Ковелі. Оповідання «Збентежена вечеря» відбило в собі де-не-де фотографічне враження з учительського життя в Гадяцькому повіті» [4, с. 44 - 45].

Також в основі її різдвяних (святкових) оповідань закладений структурний принцип протиставлення, який часто зустрічається в усній народній творчості. Цей композиційний прийом Олена Пчілка використовувала для виокремлення вчинків героїв та притаманних рис їхнього характеру. Письменниця обирає усну форму оповіді і передає авторство оповідачеві з народу. Це вона робить для того, щоб встановити найтісніший контакт з читачем, створити ефект максимальної життєвої правдоподібності («Збентежена вечеря»).

Її прозовий доробок – яскравий приклад явища «двоїстості», задум якого у кожному творі мав своє індивідуальне яскраве вираження. Так, дослідниця О. Мікула зауважила, що «більшість оповідань Олени Пчілки побудовано за принципом антитез – контрастного протиставлення ідей, образів, мовленнєвих структур, художніх деталей» [3, с. 32]. Суголосною є думка літературознавця І. Денисюка, який зазначив, що оповідання мисткині будувалися «на стиках рафінованого панства з убогим людом, на контрасті між блискучими святковими балами і гіркою долею бідняка» [1, с. 52]. Як нам видається, використання цього принципу дало можливість реалізувати прийом «двоїстості», який найповніше виявився у світогляді героїв, їх вчинків і почуттів. За таким структурним принципом побудовано різдвяні оповідання

Олени Пчілки, написані переважно на замовлення журналу «Зоря».

Окрім характерної для жанру «святкових оповідань» пори року, варто зазначити щасливе закінчення оповідань, яке притаманне творам означеного жанру. Оповіданням «Збентежена вечеря» Олена Пчілка розпочинає втілювати ідею зближення й єднання різних станів українського суспільства, яку розгорне у творі «Три ялинки».

Дуже глибоким святковим оповіданням є «Чад», яке високо оцінив Іван Франко. Твір цікавий як одна з найперших в українській літературі спроб критики народництва. Іван Франко після прочитання цього оповідання так писав Олені Пчілці: «Ви перші і досі самотні виводите в українській мові правдиву, живу конвертацію (розмову) освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства – годі... Ви перші і, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально- політичних змагань і борб тої зароджуючої української інтелігенції, котрої такі живі зразки видно і в «Світлі» і в «Чаді» [5, с. 10].

Олена Косач досліджує моральні, психічні, а також соціальні проблеми, які хвилювали, хвилюють і завжди хвилюватимуть людей; показує суперечності, які розділяли інтелігенцію і простий народ; шкідливість поривів; звичку, безрух і егоїзм української інтелігенції та безсилість її змагань. Відповідно до нової проблематики, зацікавленості до характеру героїв та їх соціального стану Олена Пчілка по-своєму підходить до вивчення внутрішнього світу людини, розкриваючи його всебічно. Духовне життя особистості неоднакове, багатоліке, і в цій багатолікості своя естетична правда, яка складає неповторний оригінальний стиль письменниці та дозволяє нам бачити людину з різних ракурсів, краще пізнати закономірності духовного життя.

Оціночна позиція в оповіданнях Олени Пчілки завжди визначається позицією автора, який бездоганно знає життя своїх героїв, переймається їх турботами й думками. Автор – це оповідач, який не тільки веде розповідь,

тобто будує сюжет, а й коментує відтворене, висловлює своє ставлення до подій і персонажів, дає їм емоційну оцінку, малює деталізований портрет, знайомить з механізмом розповіді, звертається безпосередньо до читача:

!Клубний вечір в повітовому городі мав бути величним. Ви усміхаєтесь, мій читачу, бо ви собі з більшого города? Даремне усміхаєтесь» [6].

В оповіданнях Олени Пчілки авторське бачення і реальність перебувають нібито в «органічній рівновазі». Реальна дійсність ніби водночас виражає концепцію самого автора. В результаті складається враження, що відображене являє собою об'єктивний матеріал, незалежний від автора.

Зеніту в жанрі святкового оповідання досягає Олена Пчілка у «Збентеженій вечері», яке вона написала в 1906 році. Літературознавці вважають це оповідання шедевром, яке може перебувати серед найкращих творів української новелістики. Власне кажучи, жанр святкового оповідання тут зовсім заперечений. І. Денисюк вважає, що «святковий матеріал є лише відправним моментом, стартом у кипучу, бурхливу сучасність» [1, с. 56].

Свою думку дослідник підтверджує напруженою революційною атмосферою твору, яка показана в образі молодого хлоп'яти, який втілює «прояви гордості, власної гідності та непокори представників селянства під впливом революційних подій» [1, с. 56]. Замість «святвечірнього» настрою в оповідання вривається напружена, тривожна, навіть більше можна сказати, страшна атмосфера революційних подій 1905 року. Червоний від крові, пожарів і прапорів, це рік «страшних контрастів «вершин і низин», буйних надій і трагічних розчарувань, великих перемог і незагойних ран». Але, незважаючи на все це, для Олени Пчілки 1905 рік був спалахом кипучої енергії й активної громадської діяльності.

Особливістю порушеної теми є дедалі глибше засвоювання письменницею суті народного світобачення. Олена Пчілка чітко відтворює пробудження самосвідомості народу, розуміння на недоторканність своєї гідності та свого права на місце в житті. Її селяни-герої – це не залякані й покірні раби, вони не плачуть від безсилля і бідності, не мовчать коли хтось

намагається принизити їх людську гідність. Селяни, врешті-решт, перестали боятися панів. Доведені до відчаю, вони безстрашно шукають правду доступними їм засобами, часом надто радикальними (погромами панських економі), наганяючи страх на панів. Той страх, хоч і невидимо, та все ж присутній в оповіданні, ним перейняті господарі дому і їхні гості-сусіди – Олександра Іванівна та Іван Олександрович, які не зважились святкувати у своєму домі: «*Моторошно якось було!*» [6].

В оповіданні «Збентежена вечеря» різдвяного циклу творів Олени Пчілки, мисткинею використано її улюблений принцип антитези, який є стрижневим в процесі реалізації концепції «двоїстості». Цю особливість твору Олени Пчілки виокремила дослідниця О. Мікула: «Відтак композиція- антитеза стала основою емоційної атмосфери оповідання, бо принесла у розповідь елемент драматизму й динамізму. Як структурно-художній засіб вона своєрідно відобразила певний етап психологічно-естетичного ставлення до дійсності» [3, с. 33].

«Олена Пчілка – чудовий стиліст, – оцінює її творчість письменник і літературознавець Валерій Шевчук, – вона вміє майстерно ліпити людські характери, вона вміє цікаво й докладно будувати розповідь, архітектоніка оповідань у неї непогана, хоч і не скрізь. Однак і через 90 років, які минули з часу написання тих творів, вони читаються свіжо, а це немалий факт, коли згадаємо, як часто безнадійно старіють твори навіть десятилітньої давності» [2, с. 155].

Висновки. Художня спадщина письменниці хоч і була вилучена тоталітарним режимом, повертається знову до читача. Її оповідання не втратили значення і в наш час. Своєю прозою малих форм Олена Пчілка поширювала обрії української літератури і тематично, і стилістично.

Список використаних джерел

1. Денисюк І. Проза малих форм Олени Пчілки. В Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці. Т. 1. Кн. 2. Львів, 2005. 356 с.

2. Легкий М. Художня проза Олени Пчілки (історико-літературний шкiц). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 21. Нац. академія наук України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2012.
3. Мікула О. Олена Пчілка про національні типи в українській словесності. *Мандрівець*. 2004. № 4 (51).
4. Пчілка О. Оповідання. З автобіографією. Харків: Рух, 1930. 288 с.
5. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1986. Т. 49.
6. Шкільні твори з української та зарубіжної літератури. URL: https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib2/istoriya_ukr_lit_xix_st/9.html (дата звернення: 20.12.2022).